

SELÇUKLU VEZİRİ İHTİYÂRÜDDİN HASAN VE SELÇUKLU DİPLOMASİSİ

Wazîr of the Seljuks Ikhtiyar al-Din Hasan and Seljukids Diplomacy

NADİR KARAKUŞ

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Çorum,
Türkiye

Assoc. Prof., Hitit University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Çorum,
Türkiye

nadirkarakus@hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1508-9752

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 21.09.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 22.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite as

Karakuş, Nadir. "Selçuklu Veziri İhtiyârüddin Hasan ve Selçuklu Diplomasisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 9/2 (Aralık 2023), 303-321.

<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.09>

Karakuş, Nadir. "Wazîr of the Seljuks Ikhtiyar al-Din Hasan and Seljukids Diplomacy". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 9/2 (December 2023), 303-321.

<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.09>

İntihal | Plagiarism

Bu makalenin ön incelemesi alan editörü, içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

The preliminary review of this article was reviewed by the field editor and the content review was reviewed by two external reviewers using the double-blind peer-review model. It was confirmed that it did not contain plagiarism by scanning for similarity.

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar, dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Selçuklu Veziri İhtiyârüddin Hasan ve Selçuklu Diplomasisi

Öz

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na nazaran; Anadolu Selçuklu Devleti tarihi, özellikle on birinci asır sonları ve on ikinci yüzyılda bazı bilinmezlerle kaplıdır. Bu hususlardan bazıları da Anadolu Selçuklu sultanlarına vezirlik yapan devlet adamları, devletlerarası diplomasinin nasıl yapıldığı ve dönemin ilmî ortamı ile fikirlere karşı gösterilen hoşgörüdür. Bunun cevabını vermeye çalışacak olan bu makale hazırlanırken tahmin edileceği üzere yeterli kaynağın olmaması, en büyük sorunu oluşturmuştur. Bu husus da ele alacağımız konunun yeterince aydınlatılmamasını sağlayan en büyük problem olarak kendisini göstermiştir. Makaleye ismini veren II. Kılıcarşan'ın veziri İhtiyârüddin Hasan, Eyyûbîler ile gerçekleştirdiği diplomatik münasebetler vesilesiyle Arap-İslâm kaynakları tarafından yeterince ele alınmaya çalışılmıştır. Bu önemli kazanç da Anadolu Selçuklularında vezirlerin yetkileri ve diplomasinin nasıl ve kimlerle işlerlik kazandığı sorusuna yeterince cevap olacak mahiyette karşımıza çıkmıştır. Bu görüşmelerin merkezinde Selâhaddîn-i Eyyûbî gibi bir Kudüs fatihinin ve Haçlılara karşı büyük zaferler kazanan bir kimsenin de yer alması, bahsedilen kapalılıkların çözüme kavuşturulmasında önemli bir kazanım olmuştur. Bundan dolayı da zaman zaman Haçlı kaynaklarına ve kroniklerine de müracaat edilerek bu süreç daha iyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu makale, Anadolu Selçuklularının Dânişmendliler, Mengüçükler, Artuklular, kısmen Zengîler ve Eyyûbîlerle olan ilişkilerinin de çok kısa bir özeti olmuştur. Diğer yandan çalışma, bu dönemin diğer aktörleri olan Kilikya'daki Ermeniler ve Haçlılar ile ilgili bazı olaylara da ışık tutmuştur. Bu olaylar arasında da Kudüs'ün fethini hazırlayan nedenler içinde Selâhaddîn'in bölgedeki Müslüman hânedanlarla yaptığı sulhün ne kadar önemli olduğu ve Üçüncü Haçlı Seferi esnasındaki bazı kritik olayların arka planında Anadolu Selçuklularının oynadığı kilit rol öne çıkmıştır. Bu süreç içinde yine Vezir Hasan, önemli başarılarla imza atmıştır. Yine bu esnada II. Kılıcarşan'ın ülkesini oğulları arasında pay etmesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezî yapısını bozduğu gibi devleti bir iç savaşa doğru sürüklemeye başlamıştır. Başarılı diplomat kişiliği ile tanıdığımız II. Kılıcarşan'ın veziri Hasan, Eyyûbî ve Artuklular ile yapılacak olan kaçınılmaz bir savaşı engellemekle kalmamış, Anadolu'da yeniden üniter bir devlet yapısının oluşmasını sağlamıştır. Bu çabaları onun hayatına mal olsa da Anadolu'da kardeş kavgasının sona ermesi ve merkezî yapısını yeniden sağlanmasında önemli çabaları kendisini daha da yüceltmıştır. Bu başarısında da kendisinin de tabii olduğu onuncu yüzyıl ortalarından beri Bizans'a hizmet eden köklü Gavras ailesinin diplomasi birikimleri önemli rol oynamıştır. Aileden gelen birikimini, kendi yetenekleri ile daha da geliştiren İhtiyârüddin Hasan, Anadolu Selçuklu diplomasisinin oluşmasına ve devletin merkezî yapısının güçlendirilmesine olumlu katkı sağlamıştır. Kılıcarşan'ın veziri ayrıca Konya'da yaptırdığı bir cami, Kayseri'de açtığı bir medrese ve oluşturduğu zengin vakıflarla Anadolu Selçuklularının dinî, kültürel ve sosyal yapısını güçlendirmiştir. Bununla da yetinmeyen İhtiyârüddin Hasan, Anadolu'da âlimlere kol kanat gerilmesi ve hoşgörü kültürünün hâkim olmasında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Onun hayatının yeterince anlaşılması da on ikinci yüzyılın son çeyreğindeki Anadolu Selçuklularının devlet yapılanması, diplomasinin şekillenmesi ve ilmî faaliyetlerin ne ölçüde olduğu hususunu daha net olarak gözler önüne sermiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Selçuklular, Kılıcarşan, İhtiyârüddin Hasan, İktidar Mücadelesi, Arabulucu.

Wazir of Seljuk Ikhtiyar al-Din Hasan and Seljukids Diplomacy

Abstract

Compared to the Great Seljuk Empire; The history of the Anatolian Seljuk State is covered with some unknowns, especially in the late eleventh and twelfth centuries. Some of these issues are the statesmen who served as viziers to the Anatolian Seljuk sultans, how interstate diplomacy was carried out, and the scientific environment of the period and the tolerance shown towards ideas. While preparing this article, which will try to answer this question, as can be expected, the biggest problem was the lack of sufficient resources. This issue has shown itself as the biggest problem that prevents the subject, we will be discussing from being adequately illuminated. Ikhtiyar al-Din Hasan, the wazir of Kılıcarşan II, who gave his name to the article, has been tried to be adequately discussed by Arab-Islamic sources on the occasion of his diplomatic relations with the Ayyubids. This important gain appears to be sufficient to answer the question of the powers of the wazirs in the Anatolian Seljuks and how and with whom diplomacy became effective. The fact that a conqueror of Jerusalem like Saladin Ayyubi and a person who won great victories against the Crusaders was at the center of these negotiations was an important gain in resolving the aforementioned obstacles. For this reason, this process has been tried to be revealed better by referring to Crusader sources and chronicles from time to time. In addition, this article has also been a very brief summary of the relations of the Anatolian Seljuks with the Danishmends, Mengucuks, Artuquids, and partly the Zangids and Ayyubids. On the other hand, the study also shed light on some events

related to the Armenians and Crusaders in Cilicia, other actors of this period. Among these events, the importance of Saladin's peace with the Muslim dynasties in the region among the reasons that led to the conquest of Jerusalem and the key role played by the Anatolian Seljuks in the background of some critical events during the Third Crusade came to the fore. During this process, Wazir Hasan again achieved important successes. Meanwhile, Kilicarslan's division of his country among his sons disrupted the central structure of the Anatolian Seljuk State and began to drag the state towards a civil war. Kilicarslan's wazir Hasan, whom we know as a successful diplomat, not only prevented an inevitable war with the Ayyubids and Artuqids, but also ensured the formation of a unitary state structure in Anatolia. Although these efforts cost him his life, his important efforts in ending the fratricide in Anatolia and restoring the central structure further exalted him. The diplomatic knowledge of the well-established Gavras family, which has been serving Byzantium since the mid-tenth century, played an important role in this success. Ikhtiyar al-Din Hasan, who further developed his family knowledge with his own talents, made a positive contribution to the formation of Anatolian Seljuk diplomacy and the strengthening of the central structure of the state. Kilicarslan's wazir also strengthened the religious, cultural and social structure of the Anatolian Seljuks with a mosque he built in Konya, a madrasah he opened in Kayseri, and the rich foundations he created. Not content with this, İhtiyar al-Din Hasan filled an important gap in taking under the protection of scholars and dominating the culture of tolerance in Anatolia. A sufficient understanding of his life has also revealed more clearly the state structure, shaping of diplomacy and the extent of scientific activities of the Anatolian Seljuks in the last quarter of the twelfth century.

Keywords: History of Islam, Seljukids, Kilicarslan, Ikhtiyar al-Din Hasan, Struggle for Power, Mediator.

Giriş

Vezir, İslâm tarihinde hükümdardan veya halifeden sonra gelen en yüksek kademedeki yönetici ve devlet görevlisidir.¹ İran menşeli olduğu söylenen vezirlik,² Karahanlılar (840-1212), Sâmânîler (819-1005) ve Gazneliler (963-1186) kanalıyla Büyük Selçuklulara da (1040-1157) tevârüs etmiştir.³ Büyük Selçuklu İmparatorluğu, ilk saltanat yıllarından itibaren İran kökenli vezirlerden yararlanmış, Tuğrul Bey'den (1040-1063) Sultan Melikşah'a (1072-1092) uzanan çizgide, Ebû Nasr Amîdülmülk el-Kündürî (öl. 1064) ve Nizâmülmülk (öl. 1092) gibi yetenekli ve hırslı vezirlerden faydalanmıştır.⁴

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'da kurulan kolu da bu kurum ile erken dönemde tanışmış Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın (1075-1086) Hasan b. Tâhir adlı veziri kaynaklarımızda yer almıştır.⁵ Bundan sonraki vezirlerin kim olduğu tespit edilememiş, I. Kılıcarşan (1092-1107) ve Sultan I. Mesud (1116-1155) dönemlerinde kimlerin vezirlik yaptığı, tıpkı bazı olaylar gibi muamma olarak kalmıştır. Bu kesintiden sonra karşımıza II. Kılıcarşan'ın (1155-1192) veziri konumundaki Rum kökenli mühtedi İhtiyârüddin Hasan veya diğer ismiyle Hasan b. Gavras çıkmıştır. Hakkında oldukça kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Vezir Hasan'ın Anadolu Selçukluları adına yaptığı bazı diplomatik faaliyetler, dönemin anlaşılmasına katkı sağladığı gibi Selçuklu diplomasisinin de tahlil edilmesine imkân tanımıştır. Öte yandan bu önemli ve yetenekli vezirin yaptırdığı medrese ve cami ile ilme verdiği değer de Anadolu Selçuklu tarihinin bilinmezlerinin ortaya çıkmasına ve dönemin açmazlarının vuzuha kavuşmasında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu konuda herhangi bir müstakil makale hazırlanmaması ise konumuzu daha elzem ve önemli hale getirmiştir.

Böyle bir konunun araştırılmasında her zaman olduğu gibi ana kaynak sıkıntısı kendisini bir kez daha ortaya koymuştur. Anadolu Selçuklularının yazılı geleneğinin XIII. yüzyıl ortalarına doğru ortaya çıkmaya başlaması, II. Kılıcarşan döneminin anlaşılmasında bizleri Ermeni, Süryânî, Bizans ve Arap kaynaklarına

¹ Muhammed b. Abdûs el-Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, nşr. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız Şelebî (Kahire: y.y., 1401/1980), 29 vd.; Mâveridî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, nşr. Muhammed Hamid el-Fakkî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 25-32.

² S. D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions* (Leiden: E. J. Brill Publishing, 1968), 168, 172-173; Mahmûd Hilmî, "el-Vizâre fi'd-Devleti'l-İslâmiyye", *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Türâsi'l-İslâmî* 1 (1398), 156-163.

³ Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî, *Siyâsetnâme: Siyerü'l-Mülûk*, çev. Mehmet Altay Köymen (Ankara: TTK Yayınları, 1982), 56-57, 60-62, 200-202, 207, 219-221, 285-300; C. E. Bosworth, "The Imperial Policy of the Early Ghaznavids", *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia* (1937), 49-82.

⁴ Aydın Taneri, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 5/8-9 (1970), 121-131.

⁵ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması* (İstanbul: MEB Yayınları, 1995), 38.

yönelmeye icbar etmiştir. Bundan dolayı Malatyalı Süryânî tarihçi Gregory Abu'l-Farac (öl. 1286), Ermeni tarihçi Urfalı Mateos (öl. 1136) gibi kaynaklar yanında Bizans dönemini anlatan Niketas Khoniates (öl. 1217) ve Ioannes Kinnamos (öl. 1185) gibi müellifler, bu dönemin bilinmezlerini ortaya çıkarmada bizlere yardımcı olmuşlardır. Tüm bunlara rağmen asıl bilgi zenginliği, Suriye ve Mısır kaynaklarından elde edilmiştir. Kemâlüddin İbnü'l-Adîm (öl. 1262), Burhaneddin Halebî veya diğer ismiyle Sıbt İbnü'l-Acemî (öl. 1438) gibi Halep tarihçileri, Eyyübî-Selçuklu ilişkilerinin anlaşılmasına katkı sunmuşlardır. İhtiyârüddin Hasan'ın yaptığı diplomatik görüşmeler ise İzzeddin İbnü'l-Esir (öl. 1233) ve Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 1267) gibi müelliflerin verdikleri orijinal bilgilerden dolayı bizlere oldukça yardımcı olmuştur. Ayrıca kaynakçada gösterdiğimiz Mısır kaynakları ile Ebû Abdillâh İbn Vâsıl (öl. 1298) gibi Eyyübî döneminin yazılı eserleri de konunun vuzuha kavuşmasında önemli boşlukları doldurmuştur.

Bu makale kaleme alınırken oldukça uzun ve kapsamlı bir konu olan II. Kılıcarşan'ın oğullarına ülkeyi paylaşması hususu, sadece başlığımızı ilgilendiren bölümü ile ele alınmaya çalışılmıştır. Konudan sapmamak için bazı lüzumlu açıklamalar da dipnotlarda izah edilmeye gayret edilmiştir. Makalede geçen hicri-miladi tarihlerin verilmesinde Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Klavuzu esas alınmıştır. Makale, Türkiye Selçukluları ile Eyyübî-Artuklu ilişkilerinden daha çok İhtiyârüddin Hasan ve onun diplomatik faaliyetleri üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Makalenin bir başka önemli tarafı da bu dönemde Anadolu'daki imar faaliyetleri ve dinî eğitim ile âlimlere verilen değerlerin ortaya konulması olmuştur. Dar bir alanda ele almaya çalışacağımız bu husus, aynı zamanda Suriye ile Anadolu arasında fikirlere karşı hoşgörünün bir mukayesesi üzerine de bina edilmiştir.

1. İhtiyârüddin Hasan ve Kimliği

XII. yüzyılda Anadolu Selçuklularında Rum ve Ermeni devlet adamlarının, Bizans'ta ise Türk kökenli önemli kumandanların başarılı hizmetlerle göz doldurduklarını biliyoruz. Haçlı seferlerinin ilk başlarında (1096-1097) oldukça aktif olan Bizanslı kumandan Tatikios'un, Turkopol asıllı bir asker olduğu ortaya konulmuştur.⁶ Yine İmparator Ioannes Komneneos'un (1118-1143) en yakın arkadaşı ve sırdaşı Aksukhos (muhtemelen Aksungur'dan bozulmuş) Türk kökenli bir devlet adamıdır. Aksukhos, savaş becerisi yanında cömertliği ve terbiyesi ile bu mevkiin hakkını vermiş, Bizanslı devlet adamları katında herkesin saygı duyduğu bir kimse konumuna yükselmiştir.⁷

Anadolu Selçuklularında ise Rum ve Ermeni kökenli devlet adamları arasında sultanlara sadakatle hizmet etmiş kimseler vardır. Bunlardan birisi de Ermeni veya Rum kökenli olduğu söylenen İhtiyârüddin Hasan'dır. Bu hususu onun isminin devamında verilen Gafras isminden anlarız.⁸ Gafras'ın Ermenilerde yaygın olan "Gabos" isminden geldiğini dikkate alarak⁹ onun bir Ermeni mühtedisi olduğu ile ilgili ilk yorumu yapabiliriz.¹⁰ Diğer yandan Gafras adının, özellikle Trabzon'daki Rumlar arasında yaygın olan Gavras¹¹ isminin Araplar ve Türkler tarafından telaffuzundan yola çıkarak onun bir Rum mühtedi olabileceği ihtimalinin daha ağır bastığını belirtebiliriz.¹² Nitekim ana kaynağımız Niketas Khoniates ile modern araştırmacılarından Claude Cahen'in verdiği bazı bilgilerin bu ihtimali daha da güçlendirdiğini ifade etmeliyiz. Buna göre Gavras ailesi Dânişmendlilerden (1071-1178) Anadolu Selçuklularına (1075-1308)

⁶ John France, "The Departure of Tatikios from the Crusading Army", *Bulletin of the Institute of Historical Research* 44 (November 1971), 137-147.

⁷ Niketas Khoniates, *Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1995), 5-6.

⁸ İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî, *Hurûbu Selahaddîn ve Fethu Beyti'l-Makdis* (b.y.: Dâru'l-Menâr, 1425-2004), 1/116; İbn Vâsıl, *Müferrüçü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyüb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd. (Kahire: el-Matbaatu'l-Emiriyye, 1377/1957), 2/253.

⁹ Gabos ismi için bk. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Basımevi, 2000), 148.

¹⁰ Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*, 132.

¹¹ Niketas Khoniates, *Historia*, 131'de bu isim, Gabras olarak verilir.

¹² Gavras/Gabras ismi için bk. Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996), 263; Ioannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 13; Ferdinand Chalandon, *Jean II Comnene 1118-1143 et Manuel I Comnene 1143-1180* (Paris: Picard, 1912), 35; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: TTK Basımevi, 1986), 2/173; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century* (London: University of Wisconsin Press, 1971), 119.

kadar pek çok olayda aktif olmuş bir ailedir. İlk Gavras adlı Rumu, İmparator Aleksios Komnenos zamanında (1081-1118) görürüz. Bu dönemde ismine rastladığımız Konstantin Gavras, I. Aleksios Komnenos adına karşı Dânişmendlilerle 504/1111 yılında savaşmıştır.¹³ Yine aynı Bizanslı kumandan,¹⁴ Dânişmend Gazi'nin (1071-1085) oğlu Gümüştegin'e (1085-1104) karşı Erzincan'daki Mengüçük¹⁵ Beyi ile anlaşmakta bir sakınca görmemiştir. Fakat bu olay Bizans'ın ve Mengüçük Beyi'nin beklediği gibi olmamış, Dânişmendlilere destek veren Malatya civarındaki Artuklu Belek b. Behrâm (öl. 1124), Dânişmendli süvarilerle birlikte birleşik Mengüçük-Bizans kuvvetlerini bozmuştur. Bu esnada Gavras ve Mengüçük beyi Belek'e esir düşmüşler, Gavras 30.000 Bizans altını karşılığı serbest bırakılırken Mengüçük beyi Dânişmendlilerin damadı olduğu için serbest bırakılmıştır.¹⁶

Sultan Mesud'un yanında yetişen bir başka Gavras, Selçuklular adına bir eyaleti yönetmiştir. Hatta Mesud'un sadık kumandanı Gavras, İkinci Haçlı Seferi'nin (1147-1148) hemen öncesinde, 541/1146 yılında "Tribrelitzeman" denilen ve muhtemelen Çivrelî Çermen (Miryokefalón) olarak Türkçeleştirebileceğimiz¹⁷ yerde yapılan küçük çaptaki Bizans-Selçuklu muharebesinde İmparator Manuel Komnenos'un askerlerine esir düşmüştür.¹⁸

Bundan sonraki tespit ettiğimiz bir başka Gavras ise II. Kılıcarslan'ın iktidarı zamanında karşımıza çıkar. 557/1162 yılında Bizans-Selçuklu ilişkileri sıcak bir dostlukla farklı bir çehreye bürünmüş ve bu yıl II. Kılıcarslan İstanbul'a giderek burada İmparator Manuel Komnenos tarafından büyük bir misafirperverlikle ağırlandı.¹⁹ Bu iyi ilişkiler kısa süre sekteye uğrasa da 562/1167 yılında II. Kılıcarslan'ın Macaristan'daki karışıklıklar esnasında Bizans'a verdiği askerî destek, Manuel tarafından da takdir edilmiştir. Kılıcarslan, Bizans'a sağladığı desteğin karşılığını almak için elçi olarak Gavras'ı göndermiştir.²⁰

Bu süreç içerisinde Bizans'ın hizmetinde olan Gavras isimli başka kimselere de rastlarız. Bu da bize bu büyük aile fertlerinin hem Selçuklulara ve hem de Bizans'a hizmet ettiklerini gösterir. Halep, Dımaşk, Musul ve Mısır'ın hâkimi olan Nureddin Zengî'nin 569/1174 yılındaki ölümü,²¹ Niksar ve çevresindeki Dânişmendlileri sahipsiz bırakmıştır.²² II. Kılıcarslan, bu fırsattan faydalanarak Dânişmendlilere ait son toprakları da ele geçirmek için harekete geçmiş ve şehirlerin kendisine teslimi için haber göndermiştir. Amasya'yı Dânişmendlilerden almak isteyince Zünnûn'a (1172-1175) destek vermek üzere İmparator Manuel, Mihail Gavras isimindeki bahsettiğimiz aileden olmayan bir görevlisini göndermiştir. Ancak bu

¹³ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 21.

¹⁴ Diğer kaynaklarımız Mengüçük beyinin Bizans'tan değil de Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin de Courtenay'dan (1119-1131) imdat istediğini belirtirler. Ancak bu sırada Joscelin önce Tel-Bâşir lordu (1101-1113), daha sonra ise Taberiye senyörüdür (1113-1119); ayrıca bu esnada Urfa Haçlı Kontluğu'nu Baudouin de Bourg (1100-1118) adlı Joscelin'le anlaşılamayan bir Haçlı yönetmektedir. Bk. William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey (New York: Columbia University Press, 1943), 1/449 vd.; Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*, çev. Susan B. Edgington (Farnham: Ashgate Publishing, 2013), 1/195-210; Robert L. Nicholson, "The Growth of the Latin States, 1118-1144", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton (Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989), 2/368-409.

¹⁵ Bu kelimenin yazılışı "Mengüçük" ve "Mengücek" şeklinde de yazılmasına rağmen biz Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ni esas aldık. Farklı yazımlar için bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 26, 540, 71; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 21; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri* (Ankara: TTK Yayınları, 1990), 1-14; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: Turan Neşriyat Yayınevi, 1973), 55-79; Ali Öngül, "Mengüçükler", *Türkler*, nşr. Hasan Celal Güzel (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 6/456-460.

¹⁶ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 24.

¹⁷ Bu yer adının Denizli'nin kuzey doğusunda yer alan Çivril ilçesi olabileceğini zannediyoruz.

¹⁸ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 31.

¹⁹ Urfalı Mateos, 334; Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Târîhi*, çev. Ö. Rıza Doğrul (Ankara: TTK Yayınları, 1950), 2/339.

²⁰ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 38.

²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 18/209; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904), 5/149; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre* (b.y., y.y., ts.), 1/130-131; Kutbüddin Yunîni, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1992), 1/84; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer* (Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.), 3/55; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 28/374; Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşâ fî Sinaâtî'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/177; İbn Vâsil, *Müferrücü'l-Kurûb*, 1/262.

²² Nüreddin Zengî'nin 1174'te vefatı üzerine Sivas'ta bulunan onun sadık emiri Fahreddin Abdülmesih, efendisinin ölüm haberini öğrenince Sivas'ı terk ederek Suriye'ye dönmüş, bu da Kılıcarslan'ın işini kolaylaştırmıştır. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/397; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/181; İbn Vâsil, *Müferrücü'l-Kurûb*, 2/6; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âti'z-Zamân*, 21/186; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn*, 2/263.

kumandan ve beraberindeki Bizanslı birlikler, II. Kılıcarşlan karşısında tutunamayacaklarını anlayınca geri dönmüşler ve Amasya Selçukluların eline geçmiştir.²³

Gerginleşen Selçuklu-Bizans ilişkileri sonucunda 571/1176'da kazanılan meşhur Miryokefalon öncesinde II. Kılıcarşlan adına İmparator Manuel Komnenos'a (1143-1180) barış önerisini götüreren de Gavras isminde bu aileden bir başka zattır ve bu kişi de makalemizin konusu olan İhtiyârüddin Hasan'ın babasıdır.²⁴ "İkinci Malazgirt" olarak görülen²⁵ bu unutulmaz zafer öncesinde, Kılıcarşlan'ın elçisi olarak İmparator Manuel'in huzuruna çıkan Gavras, büyük bir diplomat ve çok iyi bir müzakereci olduğunu hal-hareket ve giyim-kuşamıyla ortaya koymuş, bu da olayı bizlere birinci elden anlatan Bizans kaynağının oldukça dikkatini çekmiştir. Gavras, Manuel'in huzuruna çıkınca olayı bizlere nakleden Niketas Khoniates, "barbarlara mahsus bir selam" dese de Selçuklu geleneği ile onu selamlamış ve kendisine bazı hediyeler takdim etmiştir. Bu hediyeler ise gümüş eğer takımı ile birlikte özel olarak törenler için yetiştirilmiş bir at ve iki tarafı keskin bir kılıçtır. Bu görüşme esnasında İmparator Manuel, Gavras'ın hakimane konuşmasından ve tavırlarından oldukça etkilenmiştir. Manuel, imparatorlara has zırhın üzerine giyilen sarı renkte, altın işlemelerle süslü ve çiçeklerle bezenmiş görkemli elbisesi ile Gavras'ı kabul etmiş ve konuşmanın sonlarında II. Kılıcarşlan'ın elçisi, mutluluk getirmeyen sarı rengin özellikle savaş esnasında insanların felâketini hazırladığını bildirmiştir. Bunun üzerine hafifçe gülümseyen İmparator Manuel, üzerindeki paha biçilmez sarı renkli elbiseyi çıkararak Gavras'a hediye etmiştir.²⁶

Gavras'ın Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile yaptığı bu başarılı görüşmenin benzer yanları ve diplomatik tarafı, ileride oğlu İhtiyârüddin Hasan'ın "şarkın en sevgili Sultanı" Selâhaddîn-i Eyyûbî (1171-1193)²⁷ ile yapacağı görüşme esnasında da görülecektir. Bu husus da İhtiyârüddin Hasan'ın başarısında aileden gelen unsurların olduğunu tüm çıplaklığı ile gözler önüne serecektir. Bu konuyu kapatırken, İhtiyârüddin Hasan'ın nerede doğup babasının yerini ne zaman aldığına dair bir bilgiye rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Bu bölümle ilgili son olarak onun ön adı olan "اختيار" kelimesinin Hak dini seçtiği ve ihtidâ ettiğinin bir kanıtı olarak sayılması gerektiğinin altını çizmeliyiz.

2. İhtiyârüddin Hasan'ın Selçuklu-Artuklu Gerilimindeki Arabulucu Rolü

Anadolu Selçuklularının Suriye ve el-Cezîre'deki ırkdaşları ile yaptıkları ve kendi zararları ile neticelenen mücadeleler, devletin ilk yıllarından beri bilinen bir gerçektir. Devletin kurucusu I. Süleyman Şah, 479/1086'da Antakya ve Halep'e hâkim olduktan sonra amcazadesi Tutuş (1079-1095) ve onun meşhur kumandanı Artuk Bey'e (öl. 1091) yenilerek, hayata veda etmiştir.²⁸ I. Süleyman Şah'ın oğlu ve Birinci Haçlı Seferi'nin (1096-1097) kahramanı olan oğlu I. Kılıcarşlan'ın da bölgeye ilgisi devam etmiştir. Ancak 501/1107'de Musul'a hâkim olmak için Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın (1105-1118) asî emiri Çavlı Sakâvu'ya yenilerek Habur Çayı'nda hayatını noktalamıştır.²⁹

Anadolu Selçukluları, Sultan Mesud zamanında da aynı bölgeye gözünü dikmiş, ancak Halep'teki Zengîler (1127-1183) ile herhangi büyük bir problem yaşanmamıştır. Üstelik Nureddin Zengî ile Sultan Mesud arasında hem bir sıhriyet kurulmuş, hem de Urfa Haçlı Kontluğu'nun (1098-1150) son bakiyelerine

²³ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 43.

²⁴ Niketas Khoniates, *Historia*, 131; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 44.

²⁵ Ralph-Johannes Lilie, "Die Schlacht von Myriokephalon (1176). Auswirkungen auf das byzantinische Reich im ausgehenden 12. Jahrhundert", *Revue des études Byzantines* 35 (1977), 257-275; Kemal Turfan, "Recherches recentes sur la Bataille de Myriokephalon", *Revue Internationale d'histoire Militaire* 67 (1988), 3-27.

²⁶ Niketas Khoniates, *Historia*, 131.

²⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Ankara: İnkılab Yayınevi, 2011), 831; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit (İstanbul: Kayhan Yayınevi, 1992), 5/102.

²⁸ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim (Ankara: TTK Yayınları, 2006), 29; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi*, 161-164; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*, çev. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 42; Kerîmüddin Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 14-15; İbn Fadlullah Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 223; Münecimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, 2/138-139.

²⁹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1/13; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 8/538; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan* (Ankara: TTK Yayınları, 2014), 62-64.

karşı³⁰ bir ittifak meydana gelmiştir.³¹ Daha sonraki ilişkiler ise II. Kılıcarslan döneminde bir dizi olayla devam etmiş ve yeni gerginlikler yaşanmış, bu süreç de İhtiyârüddin Hasan'ın diplomatik kimliğini öne çıkarmıştır.

Suriye-el-Cezîre ile Anadolu gerginliği, önce Miryokefalon Zaferi ve ardından Dânişmendlilerin 574/1178'de sona erdirilmesinden sonra yeniden hız kazanmıştır.³² 575/1179'da Eyyûbîler (1171-1462) ve Anadolu Selçukluları karşı karşıya gelmişlerdir. Onları savaşa sürükleyen neden, Nureddin'in daha önce Kılıcarslan'dan aldığı Fırat yakınlarındaki Halep ve Samsat/Sümeysat arasında yer alan Ra'bân Kalesi³³ olmuştur. Selâhaddîn'in Halep'teki Zengîlerle ve Haçlılar (1098-1291) ile uğraşmasını fırsat bilen II. Kılıcarslan, 20.000 kişilik ordusu ile Ra'bân'ı muhasara etmek için harekete geçmiştir.³⁴ Cizreli müverrih, muhaddis ve edip İzzeddin İbnü'l-Esir, 575/1179 olaylarını anlatırken Eyyûbîler ile Selçuklular arasındaki Ra'bân Kalesi'nin paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkta kalenin gerçek sahibinin Şemseddin b. Mukaddem olduğunu belirtmiştir. Bu rivayette II. Kılıcarslan için Konya ve Aksaray'ın sahibi ibaresinin kullanılmasına bakacak olursak³⁵ Miryokefalon fatihinin Aksaray'ı 575/1179'dan önce kurduğunu da anlamış oluruz. Selâhaddîn de ona karşı 1.000 kişilik bir ordu ile Haçlıların "Taki" dedikleri yeğeni Takiyyüddin Ömer'i³⁶ göndermiştir. Yapılan savaşta Takiyyüddin (öl. 1191), II. Kılıcarslan'ın askerlerini mağlup ederek Selçukluları tekrar Anadolu içlerine sürmüştür.³⁷ Haçlılara karşı kazandığı zaferlerle de bilinen Takiyyüddin Ömer, elde ettiği bu büyük zaferle hep övünmüştür.³⁸

Yukarıdaki olaydan bir yıl sonra, 576/1180'de Selâhaddîn-i Eyyûbî ile II. Kılıcarslan, başka bir hususta yeniden karşı karşıya gelmişlerdir. Bu kez anlaşmazlığın nedeni, Kılıcarslan'ın Artuklu Nureddin Muhammed b. Kara Arslan ile evli olan kızı Selçûka Hâtun'un içine düştüğü hazin durum olmuştur. Bu karmaşık ve elim aile anlaşmazlığında, arabulucu olarak karşımıza II. Kılıcarslan'ın veziri İhtiyârüddin Hasan çıkmış ve dönemi aydınlatan bir dizi olaya şahitlik etmiştir.³⁹

Bu seferki neden, Kılıcarslan'ın kızı ile evlenen Hısn-ı Keyfâ ve Diyârbekir/Âmid'in sahibi, Nureddin Muhammed b. Kara Arslan'ın bir şarkıcı cariye ile vakit geçirip, Sultan'ın kızını ihmal etmesi olmuştur.⁴⁰ Durumu öğrenen II. Kılıcarslan, damadını cezalandırmak ve mehir olarak kendisine verdiği kaleleri geri almak üzere yola çıkmıştır. Bu yeni gelişme ile dehşete düşen Artuklu Nureddin Muhammed de Selâhaddîn'e sığınarak onun emânında olmasından dolayı Sultan'dan yardım istemiştir.⁴¹ Şimdi Kılıcarslan bir de Mısır

³⁰ İmâdüddin Zengî, 1144 yılında Urfa'yı Haçlılardan almasına rağmen Franklar Tel-Bâşir ve çevresinde bir müddet daha tutunmayı başarmışlardır. Bk. İbnü'l-Esir, *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekîyye*, thk. Abdülkadir Ahmed (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-Hadisîyye, 1382/1963), 66-68; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 139-150; Zoe Oldenbrough, *The Crusades*, çev. Anne Carter (New York: Pantheon Books, 1966), 322-323; Christopher MacEvitt, "Joscelin II of Courtenay (d. 1159)", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray (California: Santa Barbara, 2006), 698.

³¹ Nadir Karakuş, *Nureddin Zengî* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2022), 67, 135-136; Robert Gardiner, "Crusader Turkey: The Fortifications of Edessa", *Fortress: The Castles and Fortifications Quarterly* 2 (1989), 23-35.

³² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 217, 225.

³³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1417/1997), 8/566; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/358; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/462; Ebü'l-Fidâ, *el-Yevâkit ve'd-Darb fi Târîh-i Haleb* (b.y.: y.y., ts.), 1/21; Makrîzî, *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/317; Sibt İbnü'l-Acemî, *Kunûzü'z-Zehab fi Târîh-i Haleb* (Halep: Dâru'l-Kalem, 1417), 1/139; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 2/242; 3/51-52; İbn Vâsıl, *Müferrücu'l-Kurûb*, 3/254; Hugh Kennedy, *Crusader Castles* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 157.

³⁴ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 3/31; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, çev. Ali Öngül (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2017), 2/29.

³⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/442.

³⁶ Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ed. Austin P. Evans (New York: Columbia University Press, 1941), 115, 215.

³⁷ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn*, 3/31; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 212.

³⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9/442; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12/324; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, 2/29.

³⁹ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 175; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 212.

⁴⁰ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn*, 3/55; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, 2/29.

⁴¹ Artuklu Kara Arslan'ın oğlu Muhammed, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin himayesine girmiş ve onun Musul ve Âmid muhasaralarına iştirak etmiştir. Sultan da onun bu hizmetine cömertçe karşılık vermiş, 579/1183'te Âmid'i ele geçirince hizmetine karşılık burayı Nureddin Muhammed'e vermiştir. Selâhaddîn bundan başka Âmid'de ele geçirilen bir milyon dinar değerinden daha fazla zahireye de tenezzül etmeyerek hepsini Artuklulara bırakarak cömertliğini bir kez daha göstermiştir. Bk. Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Berekât vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013), 21/293; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/257; İbn

ve Suriye'nin efendisi Selâhaddîn'i karşısına almak zorunda kalmıştır. Selâhaddîn'in kendisine karşı harekete geçmesi üzerine, onunla savaşmayı göze alamayan Kılıcarşan,⁴² elçileri vasıtası ile anlaşma yolunu tercih etmiş ve sonunda sulh sağlanmıştır. Bu önemli başarının elde edilmesinde ve Müslüman kanının dökülmesinin önlenmesinde İhtiyârüddin Hasan'ın rolü fevkalade mühimdir. Anlaşma öncesinde gelişen olaylara Selâhaddîn oldukça kızmış ve Kılıcarşan, Konya'ya dönmediği takdirde kendisinin de pek yakın bir mesafede olduğu Malatya üzerine yürüyüp taş üstünde taş bırakmayacağı tehdidinde bulunmuştur.⁴³

Oldukça öfkeli olduğunu ifade ettiğimiz Selâhaddîn, ilk görüşmede, II. Kılıcarşan'ın elçisi ve vezirini dinlemeyerek dışarı çıkartmıştır. İhtiyârüddin Hasan'ın yetenek ve sabrı, bundan sonra kendisini göstermiş, kısa süre bekleyip Sultan Selâhaddîn'in öfkesinin geçmesini bekleyen Vezir Hasan, şartların olgunlaştığını hissedince ikinci bir görüşme talebinde bulunmuştur. Talebinin kabul edilmesinden sonra da Selâhaddîn'i Haçlılara karşı kazandığı başarılarından dolayı göklere çıkararak İhtiyârüddin Hasan, ardından da şarkıcı bir kadın için cihattan vaz geçerek Haçlılara nefes aldırmasının hoş olmadığını zikretmiştir. Bu övgü dolu cümlelerden oldukça hoşnut olan Selâhaddîn de meseleyi Artuklu Nureddin Muhammed ile II. Kılıcarşan'ın kendi aralarında halletmeleri gerektiğine hükmederek bu konuda tarafsızlığını ortaya koymuştur.⁴⁴

Bu görüşme esnasında İhtiyârüddin Hasan'ın giydiği şık elbiseler, elindeki altın asa ve takındığı mücevherler, Eyyübî tarihçilerinin olduğu kadar Sultan Selâhaddîn'in de oldukça dikkatini çekmiş ve bu husus da sulhün sağlanmasında kısmen etkili olmuştur.⁴⁵ Onun bu görkemli duruşu ve devlet adamlarına yakışır vakarı, Batılı araştırmacıların da gözlerinden kaçmamıştır. Britanyalı tarihçi Anthony Bryer (öl. 2016), İhtiyârüddin Hasan'ı bilge bir devlet adamı olarak kabul ettiği gibi kaftanı ve kişisel mücevherleri ile onu Orta Çağ'ın en renkli simalarından birisi olarak göstermiştir.⁴⁶

576/1180 yılında yapılan anlaşmaya göre ise Artuklu Nureddin Muhammed, birlikte olduğu şarkıcı cariyeyi bir yıl içinde terk ederek eşine dönecek, bunu yapmadığı takdirde ise Selâhaddîn'in emânını geri çekmesini kabul edecektir. Bu şartlar altında barış sağlanmış ve Artuklu Nureddin de söz verdiği gibi bir yıl sonra cariyeden ayrılarak eşine dönmüştür.⁴⁷ Kardeş iki Müslüman devlet arasındaki mutlak bir savaşı önleyen Vezir İhtiyârüddin Hasan'a ise bir hil'at giydirilerek mükâfatlandırılmıştır.⁴⁸ Bu anlaşmanın en kayda değer tarafı ise barışın sağlanması nedeniyle bir İslâm ittifadının oluşması ve dengenin Haçlılar aleyhine işlemeye başlamasıdır.⁴⁹ Bu anlaşmadan zararlı çıkan bölgenin bir başka Hristiyan topluluğu da Kilikya'daki Ermeni Kralı III. Rupen (1178-1187) olmuştur. Adana ve Misis şehirlerini zapt ederek buradaki Türkmenlere zarar veren Ermeniler, bahsettiğimiz gelişmeler karşısında Selâhaddîn-Kılıcarşan ittifakından çekinerek Müslüman müttefiklere sulh teklif etmişlerdir. Üstelik verdiği zararları da telafi eden Rupen ayrıca para vererek de sulh sağlamaya muvaffak olmuş ve Müslüman komşularının hâkimiyetini tanımıştır.⁵⁰

Tağrıberdi, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. M. Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992), 6/98.

⁴² Bu olaydan bir yıl önce Selâhaddîn, 1179'da Haçlılara karşı Beytü'l-Ahzân ve Merc-i Uyûn'da parlak zaferler kazanarak onları sindirmiş ve Haçlılardan pek çok asili esaret zinciri ile tanıştırmıştır. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/110; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/382; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, 2/430-433; Thomas Asbridge, *The Crusades, The War for the Holy Land* (London: Simon & Schuster Publishing, 2012), 344; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/351; Alan V. Murray, "Marj Ayun, Battle of (1179)", *Crusades an Ancylopedia*, ed. Alan V. Murray (California: Santa Barbara, 2006), 801.

⁴³ İsfahânî, *Hurûbu Selahaddîn*, 1/116; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 225-227.

⁴⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/113-114; İbn Vâsıl, *Müferrü'ü'l-Kurûb*, 2/253; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/192.

⁴⁵ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn*, 4/6; İbn Vâsıl, *Müferrü'ü'l-Kurûb*, 2/253.

⁴⁶ Anthony M. Bryer, "A Byzantine Family: The Gabrades, 979-1653", *University of Birmingham Historical Journal* 12 (1970) 164-187; Stefan Heidemann, "İhtiyâr ad-Dîn al-Hasan ibn Gafaras. Ein Rüm-seldschukischer Usurpator aus byzantinischem Adel im Jahr 588/1192", *Der Islam* 95/2 (2018), 450-478.

⁴⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/113.

⁴⁸ Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn*, 3/55.

⁴⁹ Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*, 136.

⁵⁰ Robert W. Edwards, *The Fortifications of Armenian Cilicia* (Washington, DC: Dumbarton Oaks, 1987), 233 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 212-213; Yavuz Selim Burgu, *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı* (İstanbul: Selenge Yayınları 2011), 32.

Görüldüğü üzere bu son derece önemli sulhün sağlanmasında Anadolu Selçuklu veziri İhtiyârüddin Hasan'ın sabrı ve tecrübesi büyük bir rol oynamıştır.⁵¹ Bu bilgiler de bize babası Gavras'ın Miryokefalon öncesi İmparator Manuel ile yaptığı görüşme ile oğlu Hasan'ın Selâhaddîn ile yaptığı görüşmenin birbirine benzer başarılarla dolu olduğunu ortaya koymuştur.

II. Kılıcarslan'ın kızı Selçûka Hâtun ise daha sonra Nureddin Muhammed'in ölümünden sonra 584/1188-89'da Abbâsî halifesi en-Nâsır Lidînillâh (1180-1125) ile evlenerek Bağdat'ta büyük bir saygı görmüştür.⁵² Selçûka Hâtun'u Artuklu Nureddin Muhammed yerine Nureddin Zengî ile karıştıran bazı kaynaklar da onun eşinin vefatından sonra maceralı bir hac yolculuğundan sonra Halife en-Nâsır-Lidînillâh ile evlendiğini belirtmişlerdir.⁵³

İhtiyârüddin Hasan, 583/1187'de Kudüs fethedilince,⁵⁴ Selçukluların kutlama mesajını II. Kılıcarslan adına Selâhaddîn'e ulaştırmıştır.⁵⁵ 584/1188 yılında yapılan bu ikinci buluşma anında da Vezir İhtiyârüddin Hasan, Sultan Selâhaddîn'i oldukça etkilemiştir. Haçlı seferlerinin önemli merkezleri arasında yer alan Akkâ'da⁵⁶ yapılan görüşme esnasında 576/1180 yılında başlayan dostluk ilişkileri daha da geliştirilmiş ve kalıcı hale gelmiştir.⁵⁷ Bu dostluğun da 586/1190'da Anadolu topraklarından geçmek isteyen Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'nın yıpranmasında ve sonrasındaki acı akıbetinde⁵⁸ oldukça önemli bir payı olmuştur.

3. İhtiyârüddin Hasan'ın Öldürülmesi Hadisesi

II. Kılıcarslan döneminin en önemli konularından birisi de onun, ülkesini oğulları arasında taksim etmesidir. İslâm Tarihi ana kaynakları bu zor süreçte genellikle İhtiyârüddin Hasan'dan II. Kılıcarslan'ın oğulları arasında ülkeyi taksimi esnasında bahsederler ve onu tedbirli bir vezir olarak tanıtır.⁵⁹ Bahsettiğimiz ülkenin melikler arasında pay edilmesi aşamasında, Sivas ve Aksaray Kutbeddin Melikşah'a, Tokat ve çevresi Rükneddin Süleymanşah'a, Kayseri Nureddin Mahmud Sultansah'a,⁶⁰ Elbistan Muğiseddin Tuğrulşah'a, Malatya Muizzeddin Kayserşah'a, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir Muhyiddin Mesud'a, Niksar ve Koyluhisar Nasreddin Berkyarukşah'a, Amasya Nizameddin Argunşah'a, Niğde Arslanşah'a, Ereğli ve güney uçlar Sancarşah'a, Uluborlu ve Kütahya havalisi en küçük oğul Gıyaseddin Keyhüsrev'e verilmiştir.⁶¹

Bu paylaşım olayı, Selçukluların merkezî yapısını zarara uğrattığı gibi ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklenmesinin de önünü açmıştır. 584/1188 yılında, Uç Türkmenlerinin desteklediği Kutbeddin Melikşah

⁵¹ İsfahânî, *Hurûbu Selâhaddîn*, 1/116; Süryani Mikhail, *Süryânî Patrik Mihail'in Vakayinâmesi*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: TTK Kütüphanesi Tercüme Kısım, 1944), 261; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, 2/30.

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10/64; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, 2/29.

⁵³ Burgu, *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*, 32.

⁵⁴ Bk. Paul M. Cobb, *The Race of Paradise, An Islamic History of the Crusades* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 200-204; Stanley Lane-Pool, *Saladin and the Fall of the Jerusalem* (London: Independently Published, 1898), 230-234; Simon Sebag Montefiore, *Jerusalem, The Biography* (New York: Alfred A. Knopf Publishing, 2011), 331-332; Karen Armstrong, *Jerusalem, One City Three Faith* (New York: Ballantine Books, 1997), 392-395.

⁵⁵ Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*, 175.

⁵⁶ David Jacoby, "Crusader Acre in the Thirteenth Century: Urban Layout and Topography", *Studi Medievali* 20 (1979), 1-45; Benjamin Z. Kedar, "The Outer Walls of Frankish Acre", *Atiqot* 21 (1997), 157-180.

⁵⁷ Ramazan Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 73. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10'47'de İhtiyârüddin Hasan'ın adından bahsedilemez ve sadece Kılıcarslan'ın elçisinin Akkâ'ya gelerek Selâhaddîn'e Kudüs'ün fethinden dolayı tebriklerini arz ettiği zikredilir.

⁵⁸ Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Frederich Barbarossa (1155-1190), Üçüncü Haçlı Seferi için karayolu ile Anadolu'yu geçerken Silifke Çayı'nda boğularak ölmüştür. Bk. Müverrih Vardan, "Türk Futuhâtı Tarihi, 889-1269", *İÜEF Yayınları, Tarih Seminerleri Dergisi, Metin ve Vesikalar*, çev. Hrant D. Andreasyan (İstanbul: Millî Mecmua Basımevi, 1937), 215; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: TTK Yayınları, 2019), 376-377; Rudolf Hiestand, "Kingship and Crusade in Twelfth-Century Germany", *England and Germany in the Middle Ages: Essays in Honour of Karl J. Leyser*, ed. Alfred Haverkamp - Hanna Vollrath (Oxford: Oxford University Press, 1996), 235-265; Hans Eberhard Mayer, "Der Brief Kaiser Friedrichs I. An Saladin von Jahre 1188", *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 14 (1958), 488-494.

⁵⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423), 27/97; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber ve Divânü Mübtede' ve'l-Haber fi Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihi min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şahâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985), 5/192; Ebû Şâme, *er-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn*, 4/349.

⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97.

⁶¹ İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber* 5/192; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 217.

ile Kılıcarslan'ın veziri İhtiyârüddin Hasan arasında kaynaklarda sebebi tam olarak açıklanmayan ancak iktidar mücadelesi başlamıştır. Anladığımız kadarıyla Vezir Hasan, Kutbeddin Melikşah'ın doymayan hırslarına engel olmak istediği için bu anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.⁶² Ayrıca bu anlaşmazlığın Kılıcarslan ile birlikte İhtiyârüddin Hasan'ın Uluborlu ve Kütahya havalisi Meliki Gıyaseddin Keyhüsrev ile Kayseri Meliki Nureddin Mahmud Sultanaşah'ı desteklemesinden kaynaklandığı, ilk akla gelen ve tarihi hakikatlerle örtüşen bir başka ihtimal olarak kendisini göstermiştir.

Sivas ve Aksaray Meliki olan oğul Melikşah ve Konya'da son günlerini geçiren baba Kılıcarslan arasında, Kayseri yakınlarında beklenen savaş sonunda gelip çatmıştır. Ancak sıcak bir çatışma olmadan Miryokefalon ile efsaneleşen Kılıcarslan'ın güçlü kişiliği, Melik Kutbeddin Melikşah'ın askerleri üzerinde etkili olmuş ve oğul Melikşah, hüküm alanlarından birisi olan Sivas'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Daha sonraki gelişmelere göre Kılıcarslan'ın damadı Mengüçüklü Fahreddin Behram Şah (öl. 1225), bu gelişmelerden kaygılanarak İhtiyârüddin'in vezaretten alınmasını sağlamıştır.⁶³ Malatyalı Süryânî tarihçi İbnü'l-İbrî de denilen Gregory Abu'l-Farac'ın (öl. 1286) kendisini vezir değil de hâcib⁶⁴ olarak tanıttığı İhtiyârüddin Hasan, Kılıcarslan ile oğulları arasında fesat çıkardığı gerekçesiyle Behram Şah'ın şimşeklerini üzerine çekmiştir. Sonunda Kayseri'den ayrılması kararlaştırılmış, İhtiyârüddin Hasan, 200 kişilik geniş ailesiyle Kamyuh Ovası denilen Kayseri yakınlarındaki bir yere doğru yol almaya başlamıştır. Bu esnada da adı geçen ovada 585/1189'da Türkmenler tarafından kısırılan İhtiyârüddin, parçalanarak öldürülmüştür.⁶⁵ Bu rivayet aşağıda bahsedeceğimiz bilgilere göre daha az dikkate şayan olmasına rağmen bu olayda Kutbeddin Melikşah gibi Mengüçük beyinin kayınbiraderlerinin kışkırtmalarını rahatlıkla hesaba katabiliriz. Yine aşağıda vereceğimiz rivayetin içine Behram Şah da dâhil edilebilir, diye düşünmeden geçemiyoruz.

Olayla ilgili farklı rivayetler silsilesi, başka yanlışlıklarla devam etmiştir. İhtiyârüddin Hasan'ın bu yıl öldürüldüğünü söyleyen ana kaynağımız, olayın içine uç Türkmenlerini değil de bizzat Kılıcarslan'ı da dâhil etmiş ve yukarıda savaş olmadan Kılıcarslan lehine gelişen olaylar, farklı anlatmıştır. Verilen bu bilgilere göre Kutbeddin Melikşah, olaylarda hâkim konumda olmuş ve babasını savaş meydanından kaçırttığı gibi veziri İhtiyârüddin Hasan'ı da katlettirmiştir.⁶⁶ Bu birbirini tutmayan rivayetlerden sonra daha makul rivayetlerle konunun vuzuha kavuşturulması elzem olmuştur.

Diğer ağırlık kazanan ve daha muteber görünen rivayete göre ise olay 588/1192-1193 yılında Sultan II. Kılıcarslan'ın vefatından hemen önce⁶⁷ veya tarihi hakikatlere uygun olarak sonra meydana gelmiştir.⁶⁸ Bu olay Kayseri'de hüküm süren Melik Nureddin Sultanaşah ile kardeşi Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah arasındaki sürtüşme esnasında cereyan etmiştir. Kayseri yakınlarındaki bu karşılaşmada, Kılıcarslan'ın veziri İhtiyârüddin Hasan da Nureddin Sultanaşah'ın saflarında onun veziri olarak yer almıştır. Bu olayda ayrıca kardeşine yenilen Nureddin Sultanaşah da maktul düşmüştür. Kardeşinin katledildiğini haber alan Kutbeddin Melikşah, bu akıbete rıza göstermeyerek olaya karışanları darp etmiştir.⁶⁹ Fakat İhtiyârüddin Hasan'a ait 1193 tarihli Kayseri'deki Hoca Hasan Medresesi'nin kitabesi, bu olaydaki eksiklikleri tamamlıyor gibidir. Bu kitabeden, Hasan'ın Kayseri meliki Nureddin Sultanaşah'ın yanında vezirlik yaptığını,

⁶² V. A. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 48; Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü", *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/2 (1964), 116-122.

⁶³ İsfahânî, *Hurûbu Selahaddin*, 1/325.

⁶⁴ Hâcib, kelime anlamı olarak araya girmek, mani olmak, birinin bir yere girmesini engellemek; örtmek, gizlemek anlamına gelir ve daha çok Sultan ile halk arasında bir nevi protokol müdürü olarak görev yapar. Bk. Kivâmüddin Feth b. Ali el-Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, çev. Kivâmüddin Burslan (Ankara: TTK Yayınları, 2016), 115-117; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamani* (Ankara: TTK Yayınları, 1976), 85; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* (Ankara: TTK Yayınları, 1984), 33-34, 80.

⁶⁵ İbn Vâsil, *Müferrücu'l-Kurûb*, 2/411; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/450; Burgu, *Anadolu Selçukluları*, 34.

⁶⁶ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/450.

⁶⁷ İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/192.

⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97.

⁶⁹ İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/192; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97.

Melikşah'ın Kayseri'yi almasından sonra katledildiğini anlarız.⁷⁰ Bu da olayın II. Kılıcarslan'ın vefatından sonra olduğuna kesinlik kazandırmıştır.

İhtiyârüddin Hasan'ın 588/1192-1193 yılında parçalanarak öldürüldüğüne dair ağırlık kazanan rivayeti esas alacak olursak, bu vahşiyane katil olayı sonrası, onun cesedinin köpeklere yem edilmesi gibi daha elim bir olay daha karşımıza çıkar. Ancak oldukça caniyane olan bu ölüm şekli, Kayseri'deki⁷¹ halk tarafından protesto edilmiştir. Gale yana gelen halk, İslâm'a hizmeti ve hayırlı faaliyetleri ile bilinen böyle bir kişiye layık görülen sonun, oldukça yanlış olduğunu yüksek sesle telaffuz etmişlerdir. Onların protestoları arasında Kayseri'de yaptırdığı medrese ise özellikle dile getirilmiştir. İlim öğrenmek için bir medrese yaptıran devlet adamının, köpeklere bu şekilde parçalattırılmasının doğru olmadığı açıkça vurgulanarak İhtiyârüddin Hasan'a reva görülen acı son, şiddetle eleştirilmiştir. Halkın bu tepkisi üzerine Kılıcarslan'ın vezirinin naaşının gömülmesine izin verilmiş ve bu önemli tarihî şahsiyet, kendisinin bizzat yaptırdığı Hoca Hasan Medresesi'ne defnedilmiştir.⁷² Bu olaydan sonra Sivas ve Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah da hayata gözlerini yummuş, böylece en küçük kardeş olan I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196) Konya'da Anadolu Selçuklu Sultanı ilân edilmiş, Kılıcarslan'ın çocukları arasındaki bu, devleti de yıpratın ve parçalanma noktasına getiren elîm kavgalar, nispeten yatışmıştır.⁷³

Bu süreçte, Anadolu'da yeniden bir birliğin sağlanmasında ve merkezî devlet yapısının güçlenmesinde dolaylı olarak Kılıcarslan'ın tecrübeli veziri İhtiyârüddin Hasan'ın da hayatı pahasına çabaları etkili olmuş ve böylece kardeş kavgası geçici de olsa sona erdirilmiştir. Öte yandan onun yönetimde birlik çabaları ve kardeşler arasındaki ölümcül rekabetin sona erdirilmesi arzuları, daha sonra iş başına gelecek olan Vahdet-i vücûd düşüncesinin Anadolu'daki en etkin temsilcisi olan Sadreddin Konevî'nin (1274) babası Mecdüddîn İshak'a (öl. 1221) da ilham kaynağı olmuştur, diyebiliriz.

4. İlme ve Âlimlere Verdiği Değer

İhtiyârüddin Hasan'ın ilme önem verdiğini ve Kayseri'de kendi ismiyle anılan bir medrese yaptırdığından yukarıda bahsetmiştik. Diğer yandan bu önemli vezir, Konya'nın imar edilmesinde ve bazı hayır eserlerinin yapılmasında da aktif olarak hizmet etmiştir. Konya Meram'da, adına küçük bir cami yaptıran İhtiyârüddin Hasan (bk. Ekler: 1, 2, 3, 4), bu yönüyle dindar ve hayırsever bir kişi olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁴ Bu konuya yoğunlaşan araştırmacılar, Konya'da en geniş vakıflara sahip kişiler arasında İhtiyârüddin Hasan ve II. İzzeddin Keykâvus'un (1246-1249 müstakil, 1249-1262 müşterek saltanat) veziri, Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi (öl. 1288) zikrederler.⁷⁵

Dinî yapılara gösterdiği ilgi yanında âlimleri ve bilge insanları koruyup gözettiğine şahit olduğumuz İhtiyârüddin Hasan, kendisini tedavi eden Urfalı hekim Hasnûn'a oldukça alicenap davranmış ve onu Konya'da uzun sayılabilecek bir müddet zarfında misafir etmiştir.⁷⁶ Hristiyan bir hekim olan Tabip Hasnûn, tedavi sanatı yanında felsefenin inceliklerine de vakıf olan bir kimse olarak karşımıza çıkmıştır. Eski hükümdarlara ve hekimlere ait bazı hikâyeler anlatması ile de tanınan Hasnûn, II. Kılıcarslan'ın emirlerinden Emîr-i Âhûr Seyfeddin ile Sultan'ın meşhur veziri İhtiyârüddin Hasan'a hizmet etmiştir. Sultan II. Kılıcarslan üzerinde oldukça büyük bir tesiri olan İhtiyârüddin Hasan'ın öldürülmesinden sonra Hasnûn yeni bir arayış içerisine girmiştir. Bunun üzerine Eyyûbîlerin Halep kolu hükümdarı ve Selâhaddîn'in oğlu

⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97.

⁷¹ Klasik Mısır ve Suriye tarihleri, Kayseri için Kaysâriye tabirini kullanırlar. Bu ifadenin de Suriye'deki Kaysâriye ile karıştırılmasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber*, 5/192.

⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 27/97; Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*, 137; Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri* (İstanbul: Matbaa-i Orhaniyye, 1334), 2-7.

⁷³ A. G. C. Savvides, *Byzantium in the Near East, Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols, AD. c. 1192-1237* (Selanik: Institute for Byzantine Studies, 1981), 53 vd.

⁷⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007), 88; *Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, haz. Erkan Aygör vd. (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, İmar Planlama Şube Müdürlüğü Yayınları, 2015); Ali Boran, "Meram'daki Cami ve Mescidler", *Konya Kültür Envanteri*, ed. Haşim Karpuz (Ankara: y.y., 2009), 1/179-180.

⁷⁵ Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*, 93.

⁷⁶ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/523-524.

el-Melikü'z-Zâhir Gâzî'nin (1186-1216) idaresindeki Halep'e gitmiştir. Bu kadîm şehirde ez-Zâhir'in atabegi Tuğrul'a⁷⁷ hizmet etmiş ancak Tuğrul, ona Hristiyan kimliğinden dolayı eziyette bulunmuştur. Bu duruma oldukça üzülen Hasnûn, Halep'ten ayrılma hazırlıkları yaparken hastalanmış ve bu kadîm şehirde vefat etmiştir.⁷⁸

İhtiyârüddin Hasan vasıtası ile gündeme gelen bu olay da bizlere XII. yüzyıl sonlarında, Anadolu Selçuklularında Eyyûbîlerden ve dolayısıyla Suriye'den daha fazla ilmî hoşgörünün olduğunu gösteren oldukça önemli bir ayrıntı olmuştur. Nitekim İshrâkî felsefe akımının kurucusu olan Şihâbüddin Sühreverdî el-Maktûl, aynı süreçte 587/1191'de bazı görüşleri nedeniyle Halep'te öldürülmüştür.⁷⁹ Halep'te meydana gelen bu üzücü olay, İhtiyârüddin Hasan'ın âlimlere verdiği değer diğer hânedanlara nazaran daha iyi durumda olduğunun da bir göstergesi, ihtiyar vezirin ise ufkunun ne kadar açık olduğunun bir başka kanıtı olarak kendisini göstermiştir. Bu olaylar da âlimlere değer vermeyen insanların unutulup gideceğine dair meşhur anlayışın ne kadar doğru olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Sonuç

Anadolu Selçuklu tarihinin ilk yıllarına dair oldukça kapalı kısımlar ve halledilmemiş olaylar kendisini fazlasıyla göstermiştir. Bu konular arasında dönemin vezirleri, devletin takip ettiği diplomatik girişimler ve ilmî faaliyetler de yer almıştır. Anadolu Selçuklularının kurucusu sayılan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın veziri Hasan b. Tâhir hakkında bazı bilgilere sahip olsak da daha sonraki sultanlara vezirlik yapanların kimler olduğu bir sır olarak kendisini korumuştur. XII. yüzyılın son çeyreğinde II. Kılıcarslan'ın veziri olarak karşımıza çıkan Bizans Rumları'ndan İhtiyârüddin Hasan, yukarıda bahsettiğimiz bilinmezlerin aydınlığa kavuşmasında önemli bir isim olarak kaynaklarımızda yerini almıştır. 979 yılında başlayıp 1653 senesine kadar hükümleri sürecek köklü bir aile olan Gavraslar, 1176 yılında Bizans'a karşı kazanılan parlak Miryokefalon Zaferi öncesi, İmparator Manuel Komnenos ile II. Kılıcarslan yaptığı diplomatik görüşme ile bu dönemin bilinmezlerini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. İmparator Manuel ile görüşen Gavras'ın oğlu daha sonra bilmediğimiz bir zaman diliminde İslâm dinini seçerek Müslüman olmuş, ayrıca II. Kılıcarslan'a vezir olarak hizmet etmeye başlamıştır.

Bu dönemde Dânişmendli, Zengî ve Artuklu komşularıyla bazı sorunlar yaşayan Selçuklular, 1179 yılından itibaren Eyyûbîler ve dolayısıyla da Kudüs fatihi Büyük Selâhaddîn ile karşı karşıya gelmişlerdir. Mısır ve Suriye'yi birleştirip, Haçlılar karşısında büyük başarılar kazanan Selâhaddîn, Kılıcarslan için oldukça zorlu bir rakip olmuştur. Artuklu Nureddin Muhammed ile evli olan kızının yaşadığı bir dram üzerine Kılıcarslan Doğu'ya doğru bir sefer çıkınca Artuklu damadı, hamisi olan Selâhaddîn'den yardım istemiştir. İki taraf arasında savaş kaçınılmaz olunca devreye Kılıcarslan'ın yetenekli veziri Hasan girmiş ve tarafların anlaşmasını sağlamıştır. İki taraf arasında kardeş kanı dökülmesi önlediği gibi bu yeni durum Haçlılar ve Kilikya'daki Ermeniler aleyhine olarak kendisini göstermiştir. Bundan bir müddet sonra 1187'de Kudüs, Selâhaddîn tarafından 88 yıl sonra Haçlılardan geri alınınca İhtiyârüddin Hasan, Akkâ'da görüştüğü Kudüs fatihine Kılıcarslan'ın tebriklerini ve iyi niyetini bildirmiştir. Onun bu son diplomatik görüşmesi, yaklaşan Üçüncü Haçlı Seferi öncesi iki tarafın yeniden yakınlaşmasına ve Kutsal Roma Cermen İmparatoru'nun Anadolu'da gerekli desteği bulamamasına neden olmuş, onun beklenmeyen ölümü ise denizden sel gibi akan Franklar karşısında Selâhaddîn'i rahatlatmıştır.

Selçukluların İhtiyârüddin Hasan vasıtasıyla kazandıkları bu diplomatik başarılar, daha önceki dönemlerde vezir zafiyetinin de olduğunu göstermiştir. Bu husus, 1086'da Tutuş ile 1107'de Büyük Selçuklu emiri Çavlı ile yaşanan gerginliklerin ve peş peşe iki sultanın hayatını kaybetmelerinde diyalog eksikliğinin

⁷⁷ İbn Nazîf, *et-Târîhu'l-Mansûrî, Telhîsü'l-Kesf ve'l-Beyân fî Havâdisi'z-Zamân*, thk. Dr. Ebu'l-Abd Dûdû (Dimaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.), 1/250; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb*, 1/52; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1/453-454; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre*, 1/31.

⁷⁸ Erhan Yoska, *Türkiye Selçuklularında XIII. Yüzyıldaki Tıbbî Gelişmeler* (Kayseri: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 76-77.

⁷⁹ Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Târîhu'l-Hükemâ*, nşr. Abdülkerîm Ebû Şüveyrib (Trablus: Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmî, 1988), 375-392; Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: İletişim Yayınları, 1986), 202-216.

ve barışa götürecek diplomatların olmadığını da göstermiştir. İhtiyârüddin Hasan, sadece bölgedeki gerilimin düşmesinde aktif olmamıştır. Ayrıca Kılıcarşan'ın ülkesini oğulları arasında pay etmesi sürecinde, ortadan kaybolmaya başlayan merkezî idarenin kurulmasında ve iç savaşın çıkmamasında da İhtiyârüddin Hasan'ın çabaları olmuştur. Hayatı pahasına da olsa bunları önlemeye çalışan Kılıcarşan'ın veziri, Anadolu'da üniter yapının sağlanmasına büyük bir katkı sunmuştur. Bu başarılarını Kayseri'de yaptırdığı Hoca Hasan Medresesi, Konya'da bânîsi olduğu İhtiyârüddin Hasan Camii ile süsleyen Kılıcarşan'ın veziri, âlimleri kollayıp gözetmesi ile de bilinmiştir. Hristiyan bir hekim olan Hasnûn, 1192'ye kadar Anadolu Selçuklularının bu unutulmaz vezirine hizmet etmiş, İhtiyârüddin Hasan'ın ölümüyle Suriye'ye gitmiştir. Hekim Hasnûn, vasil olduğu Halep'te Anadolu'daki hoşgörüyü bulamamış ve cefâ gördüğü Eyyûbî atabeği yüzünden üzüntüsünden hayatını kaybetmiştir. Bu süreç de İhtiyârüddin Hasan'ın dinî hoşgörü yanında âlimleri himaye ettiğinin, Anadolu'da ilim ve irfanın gelişmesine katkı sağladığının bir göstergesi olmuştur.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Abu'l-Farac, Gregory. *Abu'l-Farac Târîhi*. çev. Ö. Rıza Doğrul. Ankara: TTK Yayınları, 1950.
- Aksarâyî, Kerîmüddin. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Albert of Aachen. *Historia Ierosolimitane, History of the Journey to Jerusalem*. çev. Susan B. Edgington. Farnham: Ashgate Publishing, 2013.
- Ambroise. *The Crusade of Richard Lion-Heart*. ed. Austin P. Evans. New York: Columbia University Press, 1941.
- Anna Komnena. *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.
- Armstrong, Karen. *Jerusalem, One City Three Faiths*. New York: Ballantine Books, 1997.
- Asbridge, Thomas. *The Crusades, The War for the Holy Land*. London: Simon & Schuster Publishing, 2012.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi*. çev. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 2006.
- Boran, Ali. "Meram'daki Cami ve Mescidler". *Konya Kültür Envanteri*. ed. Haşim Karpuz. 1/179-180. Ankara: y.y., 2009.
- Bosworth, C. E. "The Imperial Policy of the Early Ghaznavids". *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia* (1937), 49-82.
- Bryer, Anthony M. "A Byzantine Family: The Gabrades, 979-1653". *University of Birmingham Historical Journal* 12 (1970) 164-187.
- Burgu, Yavuz Selim. *Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı*. İstanbul: Selenge Yayınları 2011.
- Bündârî, Kivâmüddin Feth b. Ali. *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Ustra: Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. çev. Kivâmüddin Burslan. Ankara: TTK Yayınları, 2016.
- Cahen, Claude. *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Cehşiyârî, Muhammed b. Abdûs. *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*. nşr. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız Şelebî. Kahire: y.y., 1401/1980.
- Chalandon, Ferdinand. *Jean II Comnene 1118-1143 et Manuel I Comnene 1143-1180*. Paris: Picard, 1912.
- Cobb, Paul M. *The Race of Paradise, An Islamic History of the Crusades*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Corbin, Henry. *İslam Felsefesi Tarihi*. çev. Hüseyin Hatemi. İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.
- Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: TTK Yayınları, 2014.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Ebü Şâme. *er-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nüriyye ve's-Salâhiyye*. thk. İbrahim Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Muhtasar fî Ahbarî'l-Beşer*. Kahire: Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.
- Ebü'l-Fidâ. *el-Yevâkît ve'd-Darb fî Târih-i Haleb*. b.y.: y.y., ts.
- Edwards, Robert W. *The Fortifications of Armenian Cilicia*. Washington, DC: Dumbarton Oaks, 1987.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. Ankara: İnkılap Yayınevi, 2011.

- France, John. "The Departure of Tatikios from the Crusading Army". *Bulletin of the Institute of Historical Research* 44 (November 1971), 137-147.
- Gardiner, Robert. "Crusader Turkey: The Fortifications of Edessa". *Fortress: The Castles and Fortifications Quarterly* 2 (1989), 23-35.
- Goitein, S. D. *Studies in Islamic History and Institutions*. Leiden: E. J. Brill Publishing, 1968.
- Gordlevski, V. A. *Anadolu Selçuklu Devleti*. çev. Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Halil Edhem. *Kayseriyye Şehri*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniyye, 1334.
- Hasan İbrahim Hasan. *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi*. çev. İsmail Yiğit. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1992.
- Heidemann, Stefan. "İhtiyâr ad-Dîn al-Hasan ibn Ğafiras. Ein Rûm-seldschukischer Usurpator aus byzantinischem Adel im Jahr 588/1192". *Der Islam* 95/2 (2018), 450-478.
- Hiestand, Rudolf. "Kingship and Crusade in Twelfth-Century Germany". *England and Germany in the Middle Ages: Essays in Honour of Karl J. Leyser*. ed. Alfred Haverkamp - Hanna Vollrath. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Ioannes Kinnamos. *Historia*. çev. Işın Demirkent. Ankara: TTK Yayınları, 2001.
- İsfahânî, İmâdüddin Kâtib. *Hurûbu Selahaddîn ve Fethu Beyti'l-Makdis*. b.y.: Dâru'l-Menâr, 1425-2004.
- İbn Bibi. *el-Evâmiru'l-Alâiyye: Selçuknâme*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İbn Haldun. *Kitâbü'l-İber ve Divânu Mübtede' ve'l-Haber fi Tarihi'l-Arab ve'l-Berber ve Âsirihi min Zevi's-Şe'ni'l-Ekber*. thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1985.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadr, 1900-1904.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetih. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992.
- İbn Nazîf. *et-Târîhu'l-Mansûrî, Telhîsü'l-Kesf ve'l-Beyân fi Havâdisi'z-Zamân*. thk. Dr. Ebu'l-Abd Dûdû. Dımaşk: Matbaatu'l-Hicâz, ts.
- İbn Şeddâd, İzzeddin. *el-A'lâku'l-Hatîre fi Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Tağrıberdî. *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûk Mısır ve'l-Kahire*. nşr. M. Hüseyin Şemseddin. Beyrut: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1992.
- İbn Vâsıl. *Müferrücü'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl vd. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957.
- İbnü'l-Adîm. *Buğyetü't-Taleb fi Târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. by: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fi't-Tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmûrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417/1997.
- İbnü'l-Esir. *et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*. thk. Abdülkadir Ahmed. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, 1382/1963.
- İbnü'l-Kalânîsî. *Şam Tarihine Zeyl, I. Ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Jacoby, David. "Crusader Acre in the Thirteenth Century: Urban Layout and Topography". *Studi Medievali* 20 (1979), 1-45.
- Kalkaşendî. *Subhu'l-A'sâ fi Sinaâti'l-İnşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karakuş, Nadir. *Nureddin Zengî*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2022.
- Kaymaz, Nejat. "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü". *AÜ DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/2 (1964), 116-122.
- Kedar, Benjamin Z. "The Outer Walls of Frankish Acre". *Atiqot* 21 (1997), 157-180.
- Kennedy, Hugh. *Crusader Castles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Konya İl Merkezi Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri. haz. Erkan Aygör vd. Konya: Konya Büyük Şehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, İmar Planlama Şube Müdürlüğü Yayınları, 2015.
- Konyalı, İbrahim Hakki. *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.
- Köymen, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve Zamani*. Ankara: TTK Yayınları, 1976.
- Lane-Pool, Stanley. *Saladin and the Fall of the Jerusalem*. London: Independently Published, 1898.
- Lilie, Ralph-Johannes. "Die Schlacht von Myriokephalon (1176). Auswirkungen auf das byzantinische Reich im ausgehenden 12. Jahrhundert". *Revue des etudes Byzantines* 35 (1977), 257-275.
- MacEvitt, Christopher. "Joscelin II of Courtenay (d. 1159)". *Crusades an Ancylopedia*. ed. Alan V. Murray. 698. California: Santa Barbara, 2006.
- Mahmûd Hilmî. "el-Vizâre fi'd-Devleti'l-İslâmiyye". *Mecelletü'l-Bahsi'l-İlmî ve't-Türâsi'l-İslâmî* 1 (1398), 156-163.

- Makrîzî. *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Mâverdi. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. nşr. Muhammed Hamid el-Fakkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.
- Mayer, Hans Eberhard. "Der Brief Kaiser Friedrichs I. An Saladin von Jahre 1188". *Deutsches Archiv fur Erforschung des Mittelalters* 14 (1958), 488-494.
- Montefiore, Simon Sebag. *Jerusalem, The Biography*. New York: Alfred A. Knopf Publishing, 2011.
- Murray, Alan V. "Marj Ayun, Battle of (1179)". *Crusades an Ancylopedia*. ed. Alan V. Murray. 801. California: Santa Barbara, 2006.
- Müneccimbaşı. *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*. çev. Ali Öngül. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017.
- Nicholson, Robert L. "The Growth of the Latin States, 1118-1144". *A History of the Crusades*. ed. Kenneth M. Setton. 2/368-409. Madison: University of Wisconsin Press, 1969-1989.
- Niketas Khoniates. *Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Nüveyrî. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Vesâik, 1423.
- Oldenbrough, Zoe. *The Crusades*. çev. Anne Carter. New York: Pantheon Books, 1966.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Yayınları, 2019.
- Ömerî, İbn Fadlullah. *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Öngül, Ali. "Mengüçükler". *Türkler*. nşr. Hasan Celal Güzel. 6/456-460. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- Savvides, A. G. C. *Byzantium in the Near East, Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols, AD. c. 1192-1237*. Selanik: Institute for Byzantine Studies, 1981.
- Sibt İbnü'l-Acemî. *Kunûzü'z-Zeheb fi Târîh-i Haleb*. Halep: Dâru'l-Kalem, 1417.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Berekât vd. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.
- Sümer, Faruk. *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Süryani Mikhail. *Süryânî Patrik Mihail'in Vakayinâmesi*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Kütüphanesi Tercümeler Kısmı, 1944.
- Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd. *Târîhu'l-Hükemâ*. nşr. Abdülkerîm Ebû Şüveyrib. Trablus: Cem'iyetü'd-Da'veti'l-İslâmî, 1988.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyübî ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Taneri, Aydın. "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezirlik", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 5/8-9 (1970), 121-131.
- Turan, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Turan Neşriyat Yayınevi, 1973.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Turan, Refik. *Türkiye Selçuklularında Hükûmet Mekanizması*. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.
- Turfan, Kemal. "Recherches recentes sur la Bataille de Myriokephalon". *Revue Internationale d'histoire Militaire* 67 (1988), 3-27.
- Tüsî, Hasan b. Ali b. İshak. *Siyâsetnâme: Siyerü'l-Mülûk*. çev. Mehmet Altay Köymen. Ankara: TTK Yayınları, 1982.
- Urfalı Mateos. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK Yayınları, 1984.
- Vardan, Müverrih. "Türk Futuhatı Tarihi, 889-1269". *İÜEF Yayınları, Tarih Seminerleri Dergisi, Metin ve Vesikalar*. çev. Hrant D. Andreasyan. İstanbul: Millî Mecmua Basımevi, 1937.
- Vryonis, S. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century*. London: University of Wisconsin Press, 1971.
- William of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. çev. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey. New York: Colombia Universty Press, 1943.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Yoska, Erhan. *Türkiye Selçuklularında XIII. Yüzyıldaki Tıbbî Gelişmeler*. Kayseri: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Yunîni, Kutbüddin. *Zeylü Mir'âti'z-Zamân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 1992.

EKLER

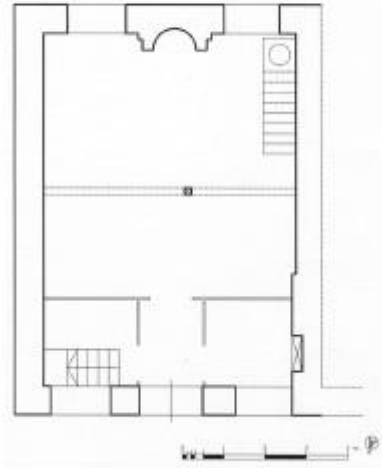
Ek 1. İhtiyârüddin Hasan Camii'nin eski hâli. (Karpuz, *Konya Kültür Evnanteri*, 1/179-180)

Ek 2. İhtiyârüddin Hasan Camii'nin son hâli ve iç görünümünden bir kesit (Boran, *Meram*, 1/392)

İhtiyaruddin Mescidi'ne Mahfil

İhtiyaruddin Mescidi'ne Plan

Ek 3. İhtiyârüddin Hasan Camii'nin planı ve üst mahfil (Konya'da Türk Kültür Varlıkları)

İhtiyârettin Camii, Sahip Ata Külliyesinin kuzeyinde bulunmaktadır. Stil kritiği ile eser Geç Osmanlı Dönemine tarihlendirilmektedir. Camide yapım malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Camii avlusunda abdest alma yeri ve gasilhane bulunmaktadır. Kare planlı cami, kırma çatı ile örtülmüştür. Camiye giriş tek kapı ile sağ-

lanmaktadır. Kible ve karşısındaki cephede ikişerden dört pencere mevcuttur. Yuvarlak kemerli pencereler iki kanatlıdır ve sonraki dönemlerde yenilenmiştir. Tavan kontrplak kaplıdır. Mihrap ve minber sanatsal karakterli olmayıp sonraki dönem ilavesidir.

Mihrap ve Minber Görünüşü

Kadınlar Mahfili Görünüşü

Ek 4. İhtiyârüddin Hasan Camii'nin günümüzde yerini gösteren harita ve camiden kesitler. (Karpuz, *Konya Kültür Evnanteri*, 1/149)